

PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE

JAARVERSLAG 2012

**PROGRAMMA NAAR
EEN RIJKE WADDENZEE**

SAMEN WERKEN AAN
EEN RIJKE WADDENZEE,
VOOR NATUUR EN MENS

'HET WADDENZEEGEBIED
IS UNIEK VANWEGE DE
COMBINATIE VAN EILANDEN,
WADPLATEN EN KWELDERS'

COLOFON

Samen werken aan een Rijke Waddenzee, voor natuur en mens,
jaarverslag 2012, Programma naar een Rijke Waddenzee

Fotografie:

Dienst Landelijk Gebied (pagina 16|17)

Hein Sas (voorpagina rechts)

KlaasKreuijer (pagina 6|7, 10, 13, 14)

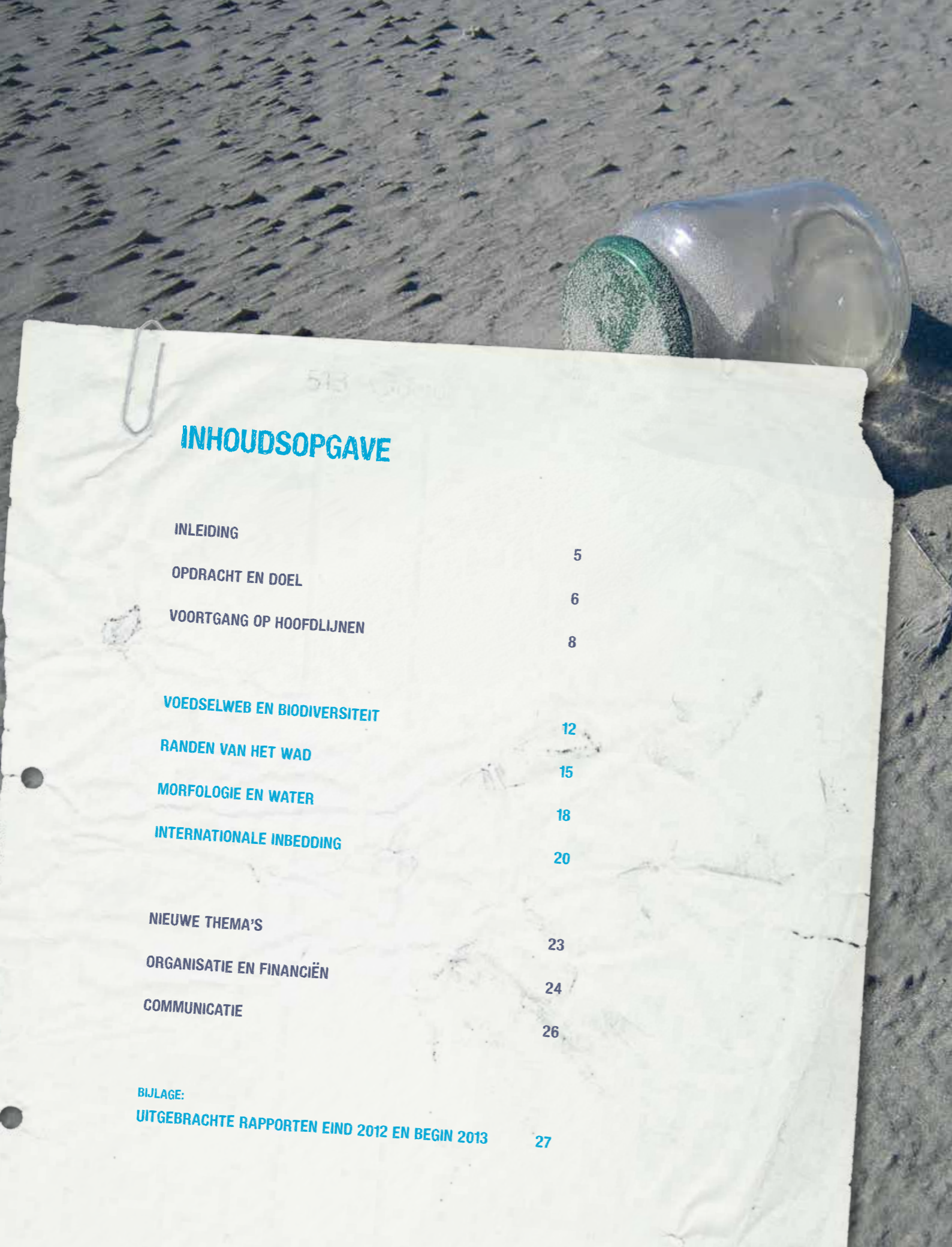
Roef Mulder (voorpagina links, pagina 2|3, 8|9, 20|21, 22, 27 en achterpagina)

Tim Dodman (pagina 20)

Wim Schoorlemmer (pagina 4, 11, 18|19, 24|25 en 26)

Ontwerp, vormgeving en productie:

Groot Haar + Orth, communicatie en creatie, Leeuwarden

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	5
OPDRACHT EN DOEL	6
VOORTGANG OP HOOFDLIJNEN	8
VOEDSELWEB EN BIODIVERSITEIT	12
RANDEN VAN HET WAD	15
MORFOLOGIE EN WATER	18
INTERNATIONALE INBEDDING	20
NIEUWE THEMA'S	23
ORGANISATIE EN FINANCIËN	24
COMMUNICATIE	26
BIJLAGE: UITGEBRACHTE RAPPORTEN EIND 2012 EN BEGIN 2013	27

INLEIDING

Het Programma naar een Rijke Waddenzee heeft een enerverend jaar achter de rug. We sloten het jaar 2012 goed af met het voltooiën van de haalbaarheidsstudie naar de Vismigratierivier door de Afsluitdijk. Daarmee komt de realisatie van een 'verzachting' van de grootste ingreep in het systeem van de Waddenzee weer een stap dichterbij.

Dergelijke projecten op gang brengen en aanjagen is ook onze opdracht voor de Waddenzee. Trots zijn we dan ook op de vooruitgang bij de Prins Hendrikdijk. Maar ook een kleiner project als "Naar buiten Holwerd" hebben we een steuntje in de rug kunnen geven. De projecten zijn uitvoeringsklaar, zoals u in dit verslag zult lezen.

Het jaar 2012 was een goed jaar voor de invang van mosselen via mosselzaadinvanginstallaties. Bovendien was er voor het eerst in jaren weer sprake van een overvloedige mosselzaadvisserij. In 2013 kan waarschijnlijk de volgende stap in het transitieproces worden gezet naar een duurzame mosselvisserij. Ook de handkokkelvisserij heeft, binnen de afspraken die gemaakt zijn met de natuurorganisaties en de overheid, een goed jaar gehad. Het Programma naar een Rijke Waddenzee begeleidt deze transitieprocessen.

Met de verduurzaming van de visserij in de Waddenzee is ook meteen de aanleiding genoemd voor het ontstaan van het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) in 2010. Immers, jaren geleden begonnen visseizoenen bijna traditioneel met juridische procedures

tussen vissers en de natuurorganisatie. Maar toen de rechter in 2008 de natuurbeweging in het gelijk stelde inzake de mosselzaadvisserij, moest het roer om.

Nu, slechts een paar jaar later, lijken die juridische gevechten iets uit een ver verleden. Van protest naar samenwerking. Daar zijn wij als PRW blij om. Natuurorganisaties hoeven niet meer te procederen omdat er een constante dialoog is over natuurherstel en verduurzaming van de Waddenvisserij. Vissers willen nu juist graag verduurzamen, want het besef is er; alleen een duurzame visserij is toekomstbestendig.

Nieuw dit jaar is dat we onze aandacht, op verzoek van diverse partijen, hebben verbreed naar nieuwe terreinen. De slibproblematiek bij havens in de Waddenzee bijvoorbeeld. Veel havens slibben langzaam dicht door veranderende sedimentstromen. Dat zorgt voor nieuwe vraagstukken. Ook zijn we dit jaar aan de slag gegaan om het onderlinge begrip en de samenwerking tussen vaarrecreatie- en natuurorganisaties te verbeteren. In 2013 wordt de uitkomst van de gesprekken hierover verwacht.

Dit zijn een aantal voorbeelden waar wij het afgelopen jaar vooruitgang in hebben geboekt. Maar dat zijn niet alleen onze resultaten, want PRW werkt niet alleen. We willen verbinden en bruggen slaan tussen partijen. Daarom zijn de resultaten de gezamenlijke successen van de partijen in het Waddengebied die werken aan een Rijke Waddenzee voor natuur en mens.

OPDRACHT EN DOEL

Het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) is in 2010 gestart met als belangrijkste doel om bestaande natuurherstelplannen voor de Waddenzee te versnellen en ten uitvoer te brengen. Nu, ruim twee jaar later, krijg het Programma steeds meer processen van de grond als aanjager. Vaak is PRW slechts het steuntje in de rug of de smeerolie die anderen helpt om van hun project een succes te maken.

PRW wil zoveel mogelijk samenwerken met het Rijk, regionale overheden, gebruikers en natuurorganisaties. Daarbij wordt niet gekeken naar de verschillen, maar juist naar de overeenkomsten.

Wat bindt ons? Het is niet óf, óf, maar juist én, én. Immers, zonder vis geen visserij. Zonder waardevolle natuur geen recreatie. En zonder draagvlak ook geen natuurherstel. PRW streeft dus naar een Rijke Waddenzee voor natuur én mens.

In de praktijk jaagt het Programma projecten aan. Soms gebeurt dat aanjagen door nieuwe kennis in te brengen, maar bijvoorbeeld ook door uitvoeringsprojecten verder te ontwikkelen en partijen te ondersteunen in hun samenwerking. PRW brengt ook visies bij elkaar door ondermeer symposia te organiseren. De eindverantwoordelijkheid

van initiatieven en plannen blijft wel bij de bestaande organisaties. PRW is dan het zetje om het raderwerk weer op gang te brengen. Daarmee zit het Programma tussen beleid, uitvoering en beheer in, binnen de beleidsterreinen van economie, kustveiligheid en ecologie.

Het Programma naar een Rijke Waddenzee is gebaseerd op een gezamenlijk streefbeeld: een Rijke Waddenzee voor mens en natuur. Niet als vaststaand einddoel maar als een stip op de horizon. En afhankelijk van de leerervaringen, kunnen we de weg ernaar toe, waar nodig aanpassen: leren door doen.

Ons streefbeeld is gebaseerd op de opdracht die is meegekregen van de minister en het Regionaal College Waddengebied. Die opdracht luidt als volgt:

- het versnellen, bundelen en richting geven van bestaande initiatieven gericht op een Rijke Waddenzee;
- het ontwikkelen van nieuwe projecten en maatregelen om het natuurherstel een impuls te geven;
- het faciliteren van coalities gericht op kansrijke natuurontwikkelingen in combinatie met een duurzaam gebruik van het gebied;
- het realiseren van kansen voor financiering van projecten.

EEN RIJKE WADDENZEE VOOR MENS EN NATUUR

Een mooi voorbeeld van de werkwijze van PRW is het Meerjarenakkoord handkokkelvisserij. Jarenlang gebeurde de kokkelvisserij mechanisch en de kokkels konden zich steeds minder goed herstellen. Nu zijn er duidelijke afspraken. De grote kokkelschepen zijn uit de Waddenzee verdwenen en het oude ambacht van handkokkelen is weer opgepakt. Voor de plaatselijke bevolking betekent dit zelfs meer werkgelegenheid en een hogere prijs. In de natuur zien we inmiddels een flink herstel van de kokkelbanken. Daar profiteren ondermeer veel vogels van. Een Rijke Waddenzee dus voor natuur én mens.

KERNTAKEN PRW:

van beleid naar uitvoering

ondersteunen van partijen om projecten gereed voor uitvoering te maken

verbinden van partijen, initiatieven en kennis

begeleiden van verduurzamingstrajecten, overzicht creëren, samenhang aanbrengen, informatie uitwisselen, kennis bijeen brengen

aanjagen innovatie

inzet versnellingsbudget, durven inzetten op kansen (ook vanuit gebruikers en vanuit waterveiligheid), leren door te doen

richting geven

bijdragen aan (langjarige) programmering van herstelprojecten (niet de verantwoordelijkheid overnemen), natuurambitie stellen, identificeren van knelpunten en kansen voor herstel benoemen

draagvlak creëren

betrekken achterban, bewustmaken, de dialoog verzorgen

VOORTGANG OP HOOFDLIJNEN

In het afgelopen jaar hebben de werkzaamheden van het Programma geleid tot een groot aantal grote en kleine resultaten. Voor een compleet overzicht wordt verwezen naar de volgende hoofdstukken in dit jaarverslag. Hieronder een beknopt overzicht van het werk uit de verschillende clusters.

CLUSTER VOEDSELWEB EN BIODIVERSITEIT

Het Programma naar een Rijke Waddenzee ondersteunt en begeleidt de transitie van de mosselsector naar een duurzame bedrijfstak. Voor 2012 is er een vergunning afgegeven om Zuid-Noordtransporten mogelijk te maken. Zo kon er mosselzaad vanuit Zeeland naar de Waddenzee worden gebracht. Met de ervaringen in 2012 groeit het idee dat er een permanente oplossing kan worden gevonden voor de Zuid-Noordtransporten. De discussie daarover wordt voortgezet in 2013.

Een andere belangrijke pijler van de transitie zijn de goede resultaten van de mosselzaad-Invanginstallaties (MZI's). Dit zijn drijvende systemen van boeien of buizen waaraan touwen of netwerk is opgehangen waarop zich mosselzaad kan vestigen. Deze techniek blijkt succesvol: de oogsten stijgen trendmatig. De oogst was zo goed dat in het voorjaar van 2013 waarschijnlijk de volgende stap in het transitieproces van bodemzaadvisserij naar invang in de waterkolom kan worden gezet. Dan kan niet 20%, maar 40% van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken gevrijwaard blijven van bodemberoerende visserij.

Het meerjarige handkokkelakkoord van 2011 verloopt naar tevredenheid. Het afgelopen jaar was een recordjaar voor de broedval van jonge kokkels. Op de wadplaten werd bijna 100 miljoen kilogram kokkelvles geregistreerd. Dat komt ongeveer overeen met 17.000 voetbalvelden aan kokkelbank. Nooit eerder zijn er, sinds de eerste metingen, zoveel kokkels waargenomen in de Waddenzee.

Voor de garnalenvisserij wordt hard gewerkt aan een vergelijkbaar convenant. Onder leiding van de nieuwe onafhankelijk voorzitter, Klaas Wybo van der Hoek, is er een doorstart gemaakt. Het overlegorgaan heet nu de Focusgroep Garnalenvisserij. De verwachting is dat er in 2013 een akkoord komt waar alle partijen mee kunnen instemmen. Dat akkoord zal de garnalenvissers zicht moeten bieden op een vergunning per 2014 en beoogt op de langere termijn een realisatie van de doelen van een Rijke Waddenzee via een transitie in de garnalenvisserij.

Tijdens een door PRW georganiseerde internationale workshop in het WTC Expo in Leeuwarden werd nieuwe kennis over het functioneren van het voedselweb bij elkaar gebracht. In de afgelopen jaren is er een groot aantal onderzoeksprojecten uitgevoerd naar de rol van mosselbanken in de Waddenzee, zoals Mosselwad, PRODUS, Waddensleutels en Wadden Engine. Daaruit bleek ondermeer dat de invloed van mosselbanken op het ecosysteem nog groter is dan tot nu toe werd aangenomen.

VOORBEELDEN VAN RESULTATEN PROGRAMMA NAAR EEN RIJKE WADDENZEE 2012

Haalbaarheidstudie Vismigratierivier Afsluitdijk

provincie Fryslân, Waddenvereniging, Sportvisserij Nederland, Vereniging vaste vistuigvisserij, Stichting Blauwe Hart

Start uitvoering kwelderherstel Feugelpôle, Ameland

gemeente Ameland, Wetterskip Fryslân, Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer en Waddenvereniging

Bestuurlijk akkoord en financiering pilot 'zandige dijk' Prins Hendrik-dijk

gemeente Texel, Hoogheemraadschap Holland Noorderkwartier, Ministerie van I&M, provincie Noord-Holland

Doorvertaling Kennisdocument en Koersdocument-Inspiratiekaart natuurherstel in het Eems-Dollard gebied

o.a. provincie Groningen, Coalitie Wadden Natuurlijk, Samenwerkende Bedrijven Eemsmond, Groningen Seaports, Ministerie van EZ, Rijkswaterstaat, Hunze en Aa's en gemeenten

Waddenfonds toekenning: Natuurlijk kwelderherstel 'Naar Buiten Holwerd'

Staatsbosbeheer, gemeente Dongeradeel, EcoLaNa, Dorpsbelang Holwerd

Internationaal congres over Mosselonderzoeksprojecten

Waddenacademie, Mosselwad, Waddensleutels, kennisinstituten, Ministerie van EZ

Ecologisch Spoorboekje

Waddenvereniging en Rijkswaterstaat

CLUSTER RANDEN VAN HET WAD

Een mijlpaal in het werk van het Programma zijn de vorderingen voor een natuurvriendelijke dijkversterking in plaats van het traditioneel versterken van de Prins Hendrikdijk op Texel. Eind december kwam de financiering rond voor de "zandige variant". Deze naam verwijst naar de aanleg van kwelders en duinen vóór de dijken, dus in zee.

Een dergelijke innovatieve manier van dijkversterking verschilt nogal met het gebruikelijke binnendijks versterken van de zeekering en het verbreden van de dijkvoet. Samen met het Deltaprogramma heeft PRW het afgelopen jaar de mogelijkheden verkend voor meer natuurlijke dijkconcepten met een meerwaarde zowel voor natuur als voor de waterveiligheid. Vanuit de filosofie van 'leren door doen' is de Prins Hendrikdijk een goed voorbeeld.

Een andere belangrijke mijlpaal is het gereedkomen van de haalbaarheidstudie voor de Vismigratierivier door de Afsluitdijk. Uit deze studie blijkt dat een vispassage goed mogelijk is en veel waarde heeft voor trekvis die van zoet naar zout water willen of andersom. De huidige Afsluitdijk belemmert deze trek. Bovendien komt er door de lengte en de afsluitbaarheid van de Vismigratierivier geen zout water in het IJsselmeer terecht. Met deze positieve onderzoeksresultaten is de realisering van de innovatieve vispassage weer een belangrijke stap dichterbij. In 2013 wordt gezocht naar verdere financiering en planvorming rondom de Vismigratierivier.

CLUSTER MORFOLOGIE EN WATER

Het Programma naar een Rijke Waddenzee heeft alle bestaande kennis over de Eems-Dollard in kaart gebracht en uitgewerkt in het 'Kennisdocument'. Daarnaast zijn ontwikkelingsmogelijkheden beschreven in het 'Koersdocument' en de bijbehorende Inspiratiekaart. Beide producten kwamen op het juiste moment met de juiste, ecologische inhoud. Het Kennis- en Koersdocument hebben inmiddels doorwerking gekregen in de provinciale plannen en visievorming in de Eemsregio. Zo is het Kennisdocument onder meer als bouwsteen gebruikt voor de Intentieverklaring Economie & Ecologie in Balans en de Ontwikkelingsvisie Eemsdelta. Hierin werken het bedrijfsleven, natuurorganisaties, waterschappen, het Rijk, de provincie en gemeenten samen aan een duurzame groei voor de Eemsregio.

In het afgelopen jaar is er ook hard gewerkt aan een blinde vlek van het beheer van de Waddenzee: oliebestrijding. Op dit moment is het Waddenzeegebied niet optimaal voorbereid op een olieramp. Het opruimen wordt bemoeilijkt door de specifieke eigenschappen van de Waddenzee, zoals de getijdenwerking, de kwelders en de ondiepten. De kans op een olieramp is weliswaar klein, maar door het toenemende scheepvaartverkeer en de in 2012 geopende olieterminal bij Eemshaven groeien de zorgen over een mogelijk incident dat van grote invloed kan zijn op de natuurwaarden van de Waddenzee. Op initiatief van de Waddenvereniging en Rijkswaterstaat heeft PRW daarom met deze organisaties een Ecologisch Spoorboekje Waddenzee ontwikkeld. Dit moet beheerders bij

een olieramp helpen om de juiste beslissingen te nemen in dit kostbare Werelderfgoed-gebied. De definitieve versie is begin 2013 openbaar gemaakt.

Ecoshape, de coalitie Waddenzeehavens en het Programma naar een Rijke Waddenzee hebben dit jaar de handen in één geslagen om te komen tot een programma "Building with Nature Waddenzeehavens". Het belangrijkste streven is om een duurzame oplossing te vinden voor de slibproblematiek rond de Waddenzeehavens. Door bijvoorbeeld ecologisch slimmer te baggeren kunnen de kosten mogelijk omlaag, en tegelijk kan het ook bijdragen aan natuurontwikkeling in de Waddenzee zelf en rondom de havens.

CLUSTER INTERNATIONALE INBEDDING

Langs de internationale vogeltrekroute helpt PRW, samen met de Duitse overheid, het Common Wadden Sea Secretariat, BirdLife International, Wetlands International en overheidspartners in West-Afrika, om de samenwerking rond monitoring en capaciteitsopbouw langs de Oost-Atlantische Flyway te verbeteren. PRW is initiatiefnemer en trekker van de samenwerking rond monitoring.

Afgelopen jaar is een integraal raamwerk voor monitoring van Waddenzee-watervogelpopulaties langs de Oost-Atlantische trekroute uitgewerkt. Deze wordt eind 2013 openbaar. Omdat in West-Afrika de belangrijkste hiaten in telgegevens liggen, is er een regionale monitoringstrategie voor kustgebieden in West-Afrika opgesteld. Tevens is er een pilot gestart voor het verzamelen van telgegevens van West-Afrikaanse kustgebieden. In dat kader heeft PRW in 2012 trainingen georganiseerd om zo simultaan tellen mogelijk te maken. Oudere monitoringsgegevens zijn bovendien opnieuw geanalyseerd op basis van uniforme criteria.

De trilaterale Task Group Management heeft in 2012 een ontwerpstrategie voor het beheer van exoten in de Waddenzee opgesteld. Eind 2012 is een herstart gemaakt van een projectaanvraag onder het EU LIFE+ programma. Het is de bedoeling dat dit project, dat de bouwstenen levert voor de trilaterale exotenstrategie, in juni 2013 wordt ingediend bij LIFE.

VOEDSELWEB EN BIODIVERSITEIT

Het Cluster Voedselweb en Biodiversiteit richt zich binnen het streefbeeld voor een rijke Waddenzee op het realiseren van:

- verduurzamen visserij
- stimuleren van biobouwers
- completeren voedselweb

VERDUURZAMING VISSERIJ

PLAN VAN UITVOERING MOSSELTRANSITIE

In opdracht van de convenantpartners begeleidt PRW de transitie van de mosselsector. De uitgebreide voortgangsrapportage over 2012 is als los katern bij dit jaarverslag gevoegd. Hieronder volgt een korte samenvatting.

Na het vrijwel ontbreken van jonge mosselen op de bodem van de Waddenzee in 2010 en 2011 heeft er in 2012 weer een goede broedval van mosselen plaatsgevonden. Daarbij is zo'n 1.400 hectare aan nieuwe zaadbanken ontstaan. In totaal is in het najaar 41 miljoen kilogram mosselzaad opgevisst. In 2012 zagen we bovendien voor het eerst sinds 2005 een aanwas van nieuwe mosselbanken in het Molenrak en in een groot gebied nabij de Afsluitdijk. Bij Terschelling ontstond een zaadbank op een locatie waar niet eerder mosselzaad heeft gelegen.

Ook de oogst van mosselbroed van de mosselzaad-Invanginstallaties (MZI's) is zeer goed geweest, met 8.7 miljoen kilogram. Daardoor is, conform de afspraken in het Convenant, een volgende transitiestap aan de orde. Dat betekent dat in 2013 niet 20% maar 40% van de in het voorjaar aanwezige zaadbanken in de Waddenzee gevrijwaard blijft van bodemberoerende visserij.

Halverwege 2012 is een nieuwe projectleider aangesteld: Stefan Morel heeft deze taak overgenomen van Hein Sas, namens PRW. Belangrijke punten voor 2013 zijn de besluitvorming over de mogelijkheid van het verplaatsen van mosselzaad van Zeeland naar de Waddenzee, en een herijking van de kweekpercelen in de Waddenzee. Ook is een tussenevaluatie van het convenant gepland.

HANDMATIGE HANDKOKKELVISSERIJ

De uitvoering van het Meerjarenakkoord handkokkelvisserij verloopt voorspoedig. De kern van het akkoord voorziet in een betere spreiding van de visserijdruk over de gehele Waddenzee. Daarnaast is het maximale bevisingspercentage teruggebracht. Tegelijkertijd blijft vissen in 'kokkelarme' jaren mogelijk. Gezien het goede verloop, trekt PRW zich langzaam terug.

Over een aantal vraagpunten uit het akkoord moet echter nog een besluit worden genomen. Zoals de vraag of het 6.000 hectare grote Balgzand nu wel of niet opengesteld kan worden voor de handkokkelvisserij. Het Balgzand is bij eb een toevluchtsoord en foerageergebied voor vogels. Tegelijk vindt op het Balgzand nog pierenwinning plaats. Daarnaast zijn er langjarige monitoring-activiteiten (wetenschappelijk onderzoek) die met het openstellen van dit natuurgebied voor de handkokkelvisserij, mogelijk verstoord kunnen worden. In opdracht van PRW is, onder begeleiding van de Dienst Landelijk Gebied, een zogenaamde 'schetsschuit' georganiseerd om met de belanghebbenden in het gebied de (on)mogelijkheden hiervoor te verkennen. Een definitief ja/nee wordt, in samenspraak met de betrokkenen, bekend in 2013.

De stand van scholeksters (die veel mossels en kokkels eten) daalt alarmerend snel, zo blijkt uit onderzoek van SOVON. Dit heeft onder andere te maken met gebrek aan voedsel, het verminderen van goede broedgelegenheden en een veranderend gebruik van het cultuurlandschap. Waarschijnlijk is sprake van een combinatie van factoren. Deze gegevens worden gebruikt in een definitief onderzoeksvoorstel dat wordt ingediend bij het STW (Stichting

Toegepaste Wetenschap). Op basis van de kennis die voortvloeit uit dit onderzoek kunnen uiteindelijk maatregelen worden genomen voor het redden van deze karakteristieke vogel.

VERDUURZAMING VAN DE GARNALENVISSERIJ

De organisaties voor de garnalenvisserij, de Coalitie Wadden Natuurlijk, de provincies en het Ministerie van EZ, werken samen aan afspraken om te komen tot een duurzame garnalenvisserij in de Waddenzee. Inzet is daarbij te komen tot een duurzame garnalenvisserij met minder bodemberoering en bijvangst, maar tegelijk een visserij die ook in de toekomst economisch mogelijk blijft. PRW begeleidt dit proces.

In de eerste helft van 2012 hebben de deelnemers hun ambities geformuleerd en de mogelijke maatregelen verkend. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om keuzes in (periodieke) gebiedssluitingen, het verlagen van de visserijdruk en technische maatregelen. De uitdaging van dit traject is om partijen afspraken te laten maken over de maatvoering van de maatregelen, de ambitie van de beoogde transitie en de beschikbare middelen om de beoogde veranderingen door te kunnen voeren.

Om dit proces te versnellen, en om de overheid in haar rol te zetten als een van de belanghebbende partners (in plaats van als regisseur van het proces), is in de tweede helft van 2012 het proces

voortgezet onder leiding van een onafhankelijk voorzitter; Klaas-Wybo van der Hoek. De stuurgroep VisWad werkt sindsdien onder de naam: Focusgroep Garnalenvisserij Waddenzee. Het traject is er nu op gericht om in de eerste helft van 2013 te komen tot een duurzaam convenant.

UITWERKING BREDE VISIE OP DUURZAME VISSERIJ IN DE WADDENZEE

De Brede Visie streeft naar een Waddenvisserij die in balans is met de natuur, met zichzelf en beter regionaal is ingebed. PRW ondersteunt via het leveren van capaciteit en kunde de vertaling van deze visie naar een meer concreet uitvoeringsprogramma. Op basis van een enquête onder de Wadvissers en de daaraan gekoppelde haventour met sessies in Den Oever, Harlingen en Lauwersoog, zijn vijf pilots geselecteerd voor verder uitwerking. PRW is met name betrokken bij de verkenning van de mogelijkheden om te komen tot de instelling van een Adviescollege of beheercomité voor de visserij in de Waddenzee. Binnen een andere pilot wordt een zorgvuldig debat over de wenselijkheid van pulsvisserij met de sector besproken. De andere drie projecten richten zich op een bredere inbedding van de geïntegreerde visserij, op een optimale afstemming tussen de Focusgroep Garnalen en de Brede Visie en het versterken van de maatschappelijke dialoog over een duurzame Waddenvisserij.

VERDUURZAMING VISSERIJ TRILATERAAL

Ook in trilateraal verband wordt gewerkt aan een verduurzaming van de visserij. Samen met Duitsland en Denemarken is opdracht gegeven te onderzoeken of het mogelijk is om gezamenlijke duurzaamheidscriteria voor visserij in de trilaterale Waddenzee te formuleren. Ook wordt er onderzocht waar de kansen en mogelijkheden liggen om het visserijbeleid in de drie landen beter op elkaar af te stemmen. De studie, die ook inzicht biedt in de actuele visserij-situatie in de drie Waddenzeelanden, is in 2013 gereed.

STIMULEREN VAN BIOBOUWERS

JAPANSE OESTER TOCH GEWAARDEERD?

Sinds enige decennia heeft de Japanse oester zich gevestigd in de Waddenzee. Dat leidt uiteraard tot veranderingen van het ecosysteem, met als gevolg een intensieve discussie wat we in het beheer van de Waddenzee met deze exoot aan moeten. Inmiddels heeft de oester zelf al het antwoord gegeven: het dier heeft zich dusdanig verspreid dat verwijdering in de praktijk niet mogelijk is.

Maar dat gegeven biedt ook kansen. De door het Programma georganiseerde workshop in 2012 liet ook zien dat de oesterbanken een bijdrage leveren aan de biodiversiteit. Bijvoorbeeld doordat ze een bijdrage leveren aan het herstel van mosselbanken (waarbij oesterbanken de functie hebben als substraat). Tegelijk werd geconcludeerd dat "de Japanse oester weliswaar een exoot is, en uit dien hoofde ongewenst, maar hij herbergt wel een aantal beschermde natuurwaarden". Zo hebben de gemengde mossel- en oesterbanken een positief effect op de steenloper, maar een negatief effect op de scholekster.

Tegelijk is er een toenemende interesse voor streekgebonden, duurzame en op een gezonde manier geteelde voedingsmiddelen. Het oogsten van oesters uit de Waddenzee biedt dan ook kansen voor diversificatie van de wadvisserij. Een en ander is ook uitgangspunt van de Brede Visie op de duurzame visserij in de Waddenzee

Inmiddels is al een aantal jaren het 'experiment Japans oesterrapen' gaande. Vanwege bezuinigingen is de monitoring van de effecten hiervan nog onvoldoende georganiseerd. Samen met de provincie Fryslân zal in 2013 worden gekeken hoe vervolg kan worden gegeven aan dit experiment.

MOSSELSYMPOSIUM

In november 2012 werd er een internationale workshop gehouden in Leeuwarden over het mosselonderzoek in de Waddenzee. Daar kwamen zo'n 70 onderzoekers en beleidsmakers op af. Hierdoor is de onderlinge samenwerking tussen de verschillende onderzoeksprojecten versterkt en is er veel kennis uitgewisseld. Tijdens de workshop is aandacht besteed aan onderzoeksprojecten als MosselWad, PRODUS, Waddensleutels en Wadden Engine. De positieve impact van mosselbanken op het ecosysteem blijkt veel groter dan tot nu toe werd gedacht. De invloed van mosselbanken strekt zich uit tot ver buiten de banken zelf; vaak tot wel honderden meters.

RANDEN VAN HET WAD

Het cluster Randen van het Wad wil vooral bestaande initiatieven ondersteunen, voor zover die passen binnen het streefbeeld van een Rijke Waddenzee en die 'een steuntje in de rug' kunnen gebruiken. De uitgebreide projectinventarisatie (zie www.rijkewaddenzee.nl) en de vragen van de partners van PRW vormen hierbij het vertrekpunt. Indien vanuit het bestaande streefbeeld lacunes worden geconstateerd, ontwikkelt PRW nieuwe initiatieven met de betrokken partners.

'VERZACHTING' VAN DE DIJKEN

PILOT 'ZANDIGE VARIANT' PRINS HENDRIKDIIK OP TEXEL

Eind 2012 zijn middelen uit het Waddenfonds toegekend aan de 'zandige variant' van de Prins Hendrikdijk op Texel. De naam 'zandige variant' verwijst naar de aanleg van kwelders en duinen vóór de dijken. Dit biedt ecologisch gezien veel voordelen. Zo krijgen Wadvogels er een extra leefgebied bij. Daarnaast liggen er ook volop kansen voor toerisme.

Het belangrijkste aan het concept is dat het een antwoord geeft op de wens om op een nieuwe innovatieve manier met dijkversterkingen om te gaan. In het kader van het Deltaprogramma wordt gezocht naar nieuwe dijkconcepten waar veiligheid hand in hand gaat met versterking van de natuur, versterking van de beleving en/of versterking van de economische ontwikkeling. De 'pilot' Prins Hendrikdijk is daarmee een prachtig voorbeeld hoe veiligheid en natuur ook in de praktijk samen kunnen gaan.

Door de toekenning van de Waddenfondsmiddelen, tezamen met de bijdragen vanuit het Hoogwaterbeschermingsprogramma (ministerie van I&M), het Hoogheemraadschap, de provincie Noord-Holland en de gemeente Texel, kan er nu gestart worden met de verdere uitvoering van dit project. Daarmee is de aanjaagrol vanuit PRW afgerond.

FEUGELPÔLLE

De Feugelpôle op Ameland is eveneens een goed voorbeeld hoe natuur en waterveiligheid hand-in-hand kunnen gaan. Daar is een kwelder aan de waddenkant van Ameland hersteld waardoor deze weer kan dienen als broedplek voor zeevogels als de grote stern. Het is uiteindelijk de bedoeling hier een schelpdierenbank te creëren die ook als golfbreker kan fungeren om zo de kust te beschermen.

Het Cluster Randen van het Wad richt zich binnen het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee op het realiseren van:

- meer geleidelijke overgangen tussen zoet en zout water en van land naar water
- meer natuurlijke kwelders voor het versterken van de biodiversiteit en als bijdrage aan de veiligheid van het achterland
- minder 'harde' dijken, als bijdragen aan biodiversiteit en landschapsbeleving
- herstel van natuurlijke dynamiek in de Noordzeekustzone, de duinen en de eilandkwelders, ook om de Waddenzee als klimaatbuffer te versterken
- een veilige Afsluitdijk die ook de natuurkwaliteiten van de Waddenzee (en IJsselmeer) versterkt

RELATIE MET NATURA 2000

Het was lange tijd onzeker of het aanleggen van dergelijke verzachtingen van de dijken wel vergunbaar zou zijn binnen het huidige kader van de natuurwetgeving N2000. De regels zijn immers gericht op behoud en herstel van bestaande soorten en habitats. Maar hoe doe je dat in een hoogdynamisch gebied waar de uitbreiding van een habitat altijd ten koste gaat van een ander habitat? Begin dit jaar organiseerde het Programma een congres waar deze vraag werd behandeld. Het symposium leidde tot veel kennisuitwisseling en agendering van deze vraag bij de bevoegde gezagsinstansies.

Inmiddels is de 'Ruimere Jas'-gedachte opgepakt binnen het ministerie van EZ. Samen met Rijkswaterstaat, verantwoordelijk voor het opstellen van het beheerplan N2000 voor de Waddenzee, en de provincies werkt EZ aan een beleidslijn hoe dit verder toegepast kan worden in natuurgebieden als de Waddenzee.

KWELDERS EN BIODIVERSITEIT

PROJECTEN IN ONTWIKKELING

Op de eilanden Schiermonnikoog en Terschelling heeft PRW in 2012 de kansen verkend voor het stimuleren van kwelderontwikkeling. Voor Terschelling is een plan van aanpak opgesteld om bij Stryp een kwelder aan te leggen. Daarbij zijn ook de bewoners betrokken. Dit moet uiteindelijk resulteren in een Waddenfonds aanvraag.

Voor Schiermonnikoog heeft PRW een verkenning uitgevoerd naar het oplossen van de baggerproblematiek bij de jachthaven in combinatie

met natuurherstel. De jachthaven slibt telkens dicht, waardoor de baggerkosten te hoog worden voor een kleine gemeente. De verkenning leverde twee resultaten op. Ten eerste dat een vooroever ecologische meerwaarde oplevert. Ten tweede dat het baggeren veel goedkoper kan door het baggerslib te 'lozen op stroom'. De gemeente Schiermonnikoog heeft aangegeven hieraan nu de voorkeur te geven.

Het Waddenfonds heeft in 2012 middelen beschikbaar gesteld voor het verkwalderingsplan 'Naar buiten Holwerd'. Dit project heeft tot doel de kwelder, aan de oostkant van de veerdam van de boot naar Ameland, als ecosysteem in zijn natuurlijke vorm te herstellen. Zo krijgt de zee weer directe invloed op het gebied; de dynamiek en de ruimtelijke variatie worden vergroot. Door aanleg van drinkwatervoorzieningen voor het vee, slenkpassages, en veilige plaatsen voor overstromingen, is beweiding in de zomerperiode weer mogelijk. Via de inzet van DLG heeft PRW de betrokken partijen begeleid en ondersteund om het project uitvoeringsgereed te maken voor een 'obstakelvrije' Waddenfonds aanvraag.

DELEN VAN ERVARINGEN

PRW zet zich in om de ervaring en kennis rond kwelderontwikkelingen bij elkaar te brengen. Onder meer door het bijeenbrengen van ervaringen met bestaande Waddenfondsprojecten en ervaringen van beheerders en oevereigenaren, alsmede kennis uit het Deltaprogramma Waddengebied over de rol van kwelders voor veiligheid.

De kansen voor kwelderherstel en de rol voor veiligheid worden nu verder uitgewerkt in een ontwikkelplan voor "Verzachting van de

Randen van het Wad". Na terugkoppeling tijdens een bijeenkomst met stakeholders in het gebied in oktober en verdere uitwerking via denktanks met experts werkt PRW dit uit in concrete projecten. PRW zal dit ontwikkelplan ook onder de aandacht brengen van de Waddenfondsorganisatie als bijdrage aan de lange termijn-ambitie en programmering voor het Waddenfonds.

VEILIGHEID EN NATUURLIJKE DYNAMIEK

Dynamisch kustbeheer, waarbij er ruimte is voor natuurlijke dynamiek, ligt begrijpelijkerwijs gevoelig bij de eilandbewoners. Dynamiek kan betekenen dat de zee buiten de dijkkring af en toe een deel van het natuurgebied op een eiland overspoelt en op het cultuurlandschap zand achterlaat. Samen met het Deltaprogramma Kust en Wadden zijn gesprekken gevoerd met eilanders hoe de veiligheid langs de zandige Noordzeekust van de eilanden kan worden gewaarborgd en welke bijdrage dynamiek kan spelen bij het versterken van de veiligheid, het meegroeien met de zeespiegel en het versterken van de biodiversiteit. In 2013 worden de gesprekken met bestuurders en bewoners geëvalueerd en meegenomen in de verdere uitwerking.

ZOET-ZOUT OVERGANGEN

VISMIGRATIE

Veel vissen ondervinden nog steeds veel hinder om van zoet naar zout water te komen en andersom. Daardoor gaat van veel vissoorten het aantal achteruit. Denk bijvoorbeeld aan de paling. Die heeft zijn leefgebied in het zoete water, zoals het IJsselmeer en de Friese meren. Deze vis paait echter in het zoute water van de Sargassoze in de Atlantische Oceaan. De vele dijken en waterkeringen in Nederland zijn

vaak te grote obstakels, waardoor de palingstand hard achteruit gaat. Uit een analyse van de vispasseerbaarheid blijkt dat er al veel maatregelen worden genomen. Zo zijn er op veel plekken al vispassages en soms worden vissen zelfs met de hand over de dijk heen gezet. Uit de analyse blijkt echter ook dat er nog veel winst valt te boeken op dit vlak bij de twee grootste uitwateringspunten: Lauwersoog en de Afsluitdijk.

AFSLUITDIJK

De prioriteit is nu gelegd bij de ontwikkeling van een Vismigratierivier door de Afsluitdijk. Het bouwwerk uit 1932 is een enorme barrière voor grote populaties trekvis. Mede daardoor dalen de trekvisstanden. In opdracht van de regionale stuurgroep Afsluitdijk is de werkgroep Natuurambitie Afsluitdijk begin dit jaar van start gegaan. Het idee van de Vismigratierivier zorgt er voor dat een brede groep trekvis zoals spiering, houting, aal (paling), en zalm weer de ruimte krijgt om hun paai- en leefgebied in het IJsselmeer, de Friese Meren, de Overijsselse Vecht, de IJssel en nog veel verder te bereiken.

Ondermeer door de lengte van de getijdenrivier (ongeveer 6 kilometer) komt er geen zout water in het IJsselmeer. Dit is een belangrijke randvoorwaarde. Het project is niet alleen van belang voor de natuur. Het is ook van belang voor de visserij en de recreatie op en rond de Afsluitdijk. Dit blijkt uit de haalbaarheidsstudie die in 2012 is afgerond. Binnen het uitvoeringsprogramma voor de Afsluitdijk werkt PRW nu met de betrokken partijen aan de verdere concretisering. Het streven is om in 2015 de schop de grond in te laten gaan.

MORFOLOGIE EN WATER

De Waddenzee is een uniek natuurgebied, met Werelderfgoedstatus, net als het Great Barrier Reef en de Grand Canyon. Het is een uniek gebied vanwege de combinatie van eilanden, wadplaten en kwelders. Via een ingenieuze sedimentaanvoer (zand en slib) blijft hierdoor de Waddenzee al vele honderden jaren bestaan. Dat is bijzonder omdat soortgelijke gebieden elders in de wereld een ander sediment-systeem hebben waardoor ze vaak maar enkele decennia blijven bestaan. Daarna verdwijnen de wadplaten of drogen ze op tot land. De sedimenthuishouding van de Waddenzee is dus één van de belangrijkste processen die het systeem in stand houdt.

SLIBHUISHOUDING WADDENZEE

Slib zorgt voor ophoging van de bodem en voor voedingsstoffen. De hoeveelheid slib bepaalt ook het doorzicht in het water, waarmee het bepalend is voor vissen, de primaire productie (o.a. algen) en de overlevingskansen van ondermeer mosselbanken in de Waddenzee. Slib zorgt echter ook voor het dichtslibben van vaargeulen en havens waardoor baggeren noodzakelijk wordt. Een goede bereikbaarheid van de havens is belangrijk voor de toeristische en economische kansen van het gebied.

Baggeren zorgt in toenemende mate voor problemen bij havens (zie pagina 13) onder andere vanwege de kosten en de helderheid van het water. Met verschillende partners zoekt PRW nu naar een duurzame oplossing voor de slibproblematiek binnen het programma van de samenwerkende havens: 'Building with Nature Waddenzeehavens'. Dit programma bevat projecten die zich richten op het verminderen van de aanvoer van slib, mogelijk hergebruik van bagger bij natuurontwikkeling en ecologisch slimmer baggeren en storten. In 2012 heeft PRW een inventarisatie gemaakt van mogelijke pilot-projecten. Door ecologisch slimmer te baggeren kunnen de kosten misschien omlaag, en tegelijk kan het ook bijdragen aan natuurontwikkeling in de Waddenzee en rondom de havens. PRW werkt samen met het programma van de samenwerkende havens en stichting Ecoshape het programma-voorstel voor het Waddenfonds uit.

Ook de kleine havens van Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog en Noordpolderzijk onderzoeken in 2013, samen met het secretariaat van de Waddeneilanden, welke kansen mogelijk zijn.

Het Cluster Morfologie en Water richt zich binnen het streefbeeld voor een rijke Waddenzee op het realiseren van voldoende helder water door:

- vergroten inzicht slibhuishouding Waddenzee en ecologische betekenis
- zoeken naar oplossingen slibbelasting havens en vaargeulen
- ondersteunen zoektocht ecologische verbetering Eems-estuarium

EEMS-DOLLARDGEBIED

Het Eems-Dollardgebied neemt binnen het Waddengebied een bijzondere positie in. De Eems en de Dollard vormen samen de laatste grote riviermonding in de Nederlandse Waddenzee. Het is een open verbinding naar zee. Daarom is dit gebied voor de natuur van groot belang: er komen dieren en plantensoorten voor die aan brak water gebonden zijn. Het estuarium is van groot belang voor de primaire voedselproductie van de Waddenzee. En via de Eems trekken trekvissen door naar hun paaiplaatsen in zoet water. Vanwege de teruglopende kwaliteit van de natuur (ondermeer zuurstofloosheid door te veel slib in het water) is een impuls voor het gebied echter onmisbaar.

Het door PRW opgestelde Kennisdocument en het Koersdocument met Inspiratiekaart zijn inmiddels wijd verspreid, ook in Duitse vertaling. In 2012 is veel energie besteed om het kennisniveau over de ecologische ontwikkeling van het Eems-Dollardgebied bij alle partijen, waaronder het bedrijfsleven, op eenzelfde niveau te krijgen. Het Kennisdocument leverde belangrijke bouwstenen aan voor de Intentieverklaring Economie en Ecologie in Balans en

de Ontwikkelingsvisie Eemsdelta. Hierin werken het bedrijfsleven, natuurorganisaties, waterschappen, het Rijk, de provincie en gemeenten samen aan een duurzame groei voor de Eemsregio. PRW kijkt nu welke bijdrage het kan leveren voor de uitwerking van de Intentieverklaring naar uitvoerbare projecten.

Ook ongebruikelijke maatregelen moeten op hun waarde worden beoordeeld. In dat kader heeft PRW een quickscan laten uitvoeren naar de morfologische en ecologische gevolgen van de 'Menkemadam'. Dit is een idee dat is ontwikkeld door de gepensioneerde pleziervaarder Aaldrik Menkema uit Tjuchem. Hij heeft het idee uitgewerkt om tussen de Eemshaven en Knock een dam met spuiwerken en sluizen aan te leggen waarbij de stroom en het getij worden afgeremd.

Uit de quickscan blijkt dat de dam vanuit het lange termijn-ideaalbeeld van een estuarium geen verbetering is. Open estuaria met meerdere ecologische functies voor de Waddenzee als geheel zijn schaars geworden. Ook de morfologische lange termijn-effecten van afsluitingen zijn onzeker. Op onderdelen geeft zo'n dam ook een aantal positieve gevolgen voor kwelders- en intergetijd habitats. De ideeën en de quickscan van de Menkemadam dragen zo bij aan de kennis over mogelijke maatregelen voor natuurherstel.

ECOLOGISCH SPOORBOEKJE

Olie in de Waddenzee is voor iedereen een rampscenario. De zorgen zijn het afgelopen jaar toegenomen met de toegenomen vaarbewegingen naar de Eemshaven en de opening van een terminal voor strategische opslag van olie. Hoewel de kans op een olie-incident klein is, kunnen de gevolgen groot zijn, mocht het onverhoopt toch een keer fout gaan. Daarom zijn de huidige oliebestrijdingsmaatregelen nog eens een keer tegen het licht gehouden. Daarbij is geconstateerd dat door de specifieke eigenschappen van de Waddenzee ten opzichte van bijvoorbeeld de Noordzee (zoals de getijdenwerking, de kwelders en de ondiepten) het opruimen wordt bemoeilijkt. In sommige gevallen kan opruimen zelfs schadelijker voor de natuur zijn dan laten liggen.

Het Ecologisch Spoorboekje Waddenzee is bedoeld als een praktisch handboek voor calamiteitenbestrijders en lokale terreinbeheerders. Met behulp van de aangereikte handvatten in het spoorboekje kunnen zij zich gezamenlijk zeer gebiedspecifiek voorbereiden om de schade bij een olieramp te voorkomen of te beperken. Inmiddels is begin 2013 het spoorboekje openbaar gemaakt en werkt Rijkswaterstaat samen met de terreinbeheerders aan de implementatie.

INTERNATIONALE INBEDDING

De Waddenzee is niet alleen van Nederland. We delen het met Duitsland en Denemarken, maar dat zijn kunstmatige grenzen. Voor dieren zoals vogels en vissen zijn dergelijke landsgrenzen niet relevant. Door het toenemende scheepvaartverkeer zien we bijvoorbeeld een stijging van het aantal exotische dieren en planten in de Waddenzee. En voor vogels is de Waddenzee een belangrijk foerageergebied om weer op krachten te komen van verre reizen, van Groenland en Siberië tot in West Afrika.

Toen de Waddenzee in juni 2009 werd erkend als Werelderfgoed, heeft UNESCO een viertal aanbevelingen gedaan:

1. het verkennen van de mogelijkheid om Denemarken alsnog te laten aansluiten.
2. het versterken van de samenwerking langs de internationale vliegroutes van vogels (Flyways).
3. het ontwikkelen van een strategie voor het tegengaan van invasieve soorten.
4. het ontwikkelen van een strategie voor duurzaam toerisme in het Waddengebied.

Het nominatiedossier voor het Deense deel van de Waddenzee is onlangs ter beoordeling naar de UNESCO gezonden. Ook aanbeveling 4 is vanuit Duitsland en Nederland samen opgepakt en zal leiden tot afspraken tijdens de komende conferentie in Duitsland over de trilaterale samenwerking. De aanbevelingen 2 en 3 vallen binnen de doelen van het Programma naar een Rijke Waddenzee en zijn samen met ondermeer het Ministerie van EZ, het trilaterale Waddensecretariaat en de Duitse overheden opgepakt binnen het cluster Internationale inbedding.

WADDENSEA FLYWAY INITIATIVE

Miljoenen vogels vinden voedsel en rust in de Waddenzee. Deze vogels zijn een belangrijke schakel in de voedselketen van het Waddenzee-ecosysteem. Toch is voor veel vogels de Waddenzee slechts een tussenstation in de route van Arctische broedgebieden naar de wintergebieden in West-Afrika. Deze vogels en ook een aantal broedvogels van de Waddenzee zijn aangewezen op de West-Afrikaanse kustgebieden om te overwinteren. Daar verzamelen ze de kracht om in het voorjaar terug te keren naar de noordelijke broedgebieden en jongen groot te brengen.

Het Programma naar een Rijke Waddenzee ondersteunt het ontwikkelen van een integraal meetsysteem voor trekvogels als basis voor het beleid en beheer van de Waddenzee en andere belangrijke gebieden langs de trekroute. Het Duitse ministerie voor Natuur (BMU) werkt gelijktijdig aan een project voor capacity building in West-Afrika. Tezamen vormen deze projecten het zogeheten Wadden Sea Flyway Initiative. Begin 2012 is een startbijeenkomst in Sierra Leone gehouden. Daarnaast is er met de samenwerkende partijen deelgenomen aan de AEWA (African-Eurasian Waterbird Agreement) Meeting of Parties en is er een gezamenlijke stuurgroep en advisory board geïnstalleerd. Door PRW is een integraal raam-

werk voor monitoring van Waddenzee populaties langs de Oost-Atlantische trekroute opgesteld en ter consultatie voorgelegd aan een internationale wetenschappelijke feedbackgroep.

De telgegevens van vogels langs de Flyway kennen nog veel hiaten. Daarom is er een regionale monitoringstrategie voor kustgebieden in West-Afrika opgesteld. Hiervoor is ondermeer een workshop gehouden in juni in Senegal, in samenwerking met West-Afrikaanse overheidspartners en NGO's. Tevens is een pilot gestart voor het verzamelen van telgegevens van West-Afrikaanse kustgebieden. In dat kader zijn eind 2012 vogelwaarnemers uit Mauritanië, Senegal, Gambia, Guinee, Guinee-Bissau, Sierra Leone en Kaapverdië getraind om zo de waarnemingen van vogels langs de trekroute te uniformeren. Die uniformering is erg belangrijk voor onze wetenschappelijke kennis over de Flyway.

Het is door de stuurgroep en advisory board duurzamer bevonden om in januari 2013 te starten met een jaarlijkse telling van een selectie van West-Afrikaanse kustgebieden, die de West-Afrikaanse partners voorbereid op een (zesjaarlijkse) simultaantelling in 2014. De oorspronkelijk in januari 2013 geplande internationale simultaantelling is daarom een jaar verdaagd. Er blijkt meer tijd nodig voor een goede onderlinge en internationale afstemming. Daarnaast heeft er een nieuwe analyse plaatsgevonden van veel tellingen uit het verleden op basis van nieuwe criteria. De gezamenlijke communicatiestrategie, om draagvlak te creëren, is nog in ontwikkeling.

KOMBERGING

PRW wil een integrale 'kombergingsbenadering' ontwikkelen die aansluit bij vragen vanuit beleid en beheer. Een komberging is het gebied dat van water wordt voorzien door één van de zeegaten. Binnen zo'n komberging is meer 'eenheid van water' en 'eenheid van sediment' dan in de gebieden daarbuiten. In het Waddengebied van Denemarken, Duitsland en Nederland zijn 39 kombergingen.

Het Cluster Internationaal richt zich binnen het streefbeeld voor een Rijke Waddenzee op:

- het ondersteunen van de ontwikkeling van gezamenlijke trilaterale strategieën en activiteiten voor grensoverschrijdende thema's (exoten, duurzame visserij, vismonitoring)
- het versterken van de internationale samenwerking en monitoring langs de Flyway, mede als invulling van de UNESCO-opgave bij de Werelderfgoedtoekenning
- het leren van ervaringen en ontwikkelingen in Duitsland en Denemarken (kombergingsbenadering)

BELEID EN BEHEER

Uit nieuw onderzoek van dr. Eelke Folmer, in opdracht van het Programma, blijkt dat er in de Waddenzee zogenaamde "mosselbank-hotspots" bestaan. Dit zijn plekken waar niet altijd mosselbanken liggen, maar waar ze wel regelmatig terugkeren. Het gaat dan vooral om kombergingen die goed beschermt zijn tegen getijdenwerking en golfslag. Een tweede factor is waarschijnlijk de hoeveelheid beschikbare voedingsstoffen per kombergingsgebied.

Deze bevindingen zijn relevant voor het beleid en beheer van de Waddenzee. In de eerste plaats kunnen er zo realistische verwachtingen en doelstellingen worden geformuleerd voor ontwikkeling van mosselbanken en de daarvan afhankelijke planten en dieren. In het Natura2000 beleid is de staat van instandhouding afhankelijk van de aanwezigheid en dichtheid van mosselbanken. Deze analyse maakt duidelijk dat de afwezigheid van mosselbanken in een bepaalde komberging niet noodzakelijkerwijs tot een negatieve beoordeling van de staat van instandhouding zou moeten leiden, aangezien natuurlijke omstandigheden de ontwikkeling van mosselbanken kunnen belemmeren.

Ten tweede kan deze informatie gebruikt worden om waterkwaliteitparameters te evalueren. Dit is in het belang van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de Europese Kaderrichtlijn mariene strategie (KRM). Tenslotte kan de kombergingsaanpak mogelijk een goede bijdrage leveren aan de monitoring van de zandtransporten en sedimentatie door klimaatverandering.

In de afgelopen twee jaar is een inventarisatie gemaakt van de beschikbare gegevens voor een kombergingsbenadering. Er is een pilot uitgevoerd naar de uitwerking van de kombergingsaanpak voor het voorkomen van mosselen en nutriënten. Dit leverde een aantal nieuwe relevante inzichten op. Met beleidsmakers, beheerders en wetenschappers wil PRW in 2013 op basis van de opgedane ervaringen nu bekijken welke meerwaarde deze aanpak verder kan hebben.

EXOTEN

Exoten zijn planten- of diersoorten die bewust of onbewust in een gebied worden ingevoerd dat buiten hun oorspronkelijke verspreidingsgebied ligt. Sommige nemen in hun nieuwe leefgebied zo sterk toe dat ze ecologische en/of economische schade kunnen veroorzaken. In dat laatste geval spreken we ook wel van invasieve exoten. Bij de toekenning van de Werelderfgoedstatus hebben Duitsland en Nederland de opdracht gekregen een gezamenlijke strategie voor het tegengaan van exoten te ontwikkelen.

De trilaterale Task Group Management heeft in 2012 een ontwerpstrategie voor het beheer van exoten in de Waddenzee opgesteld. Deze trilaterale strategie (Duitsland, Nederland en Denemarken) moet de introductie van exoten in de Waddenzee zoveel mogelijk voorkomen en geeft tevens richtlijnen hoe om te gaan met reeds aanwezige exoten. Daarbij wordt ondermeer gedacht aan het ontwikkelen van informatiemateriaal voor pleziervaarders en het ondersteunen van initiatieven in havens om steigers schoon te maken en ballastwater te behandelen. Doel is dat de trilaterale exotenstrategie wordt vastgesteld tijdens de 12e Waddenzeeconferentie in februari 2014.

Om verdere invulling te geven aan de exotenstrategie werkt PRW, samen met het Ministerie van EZ aan de voorbereiding van een trilateraal LIFE+ project Neobiota. Daarbij wordt onderzocht of demonstratieprojecten kunnen worden opgezet voor onder andere mosselzaadimport, ballastwater en hull fouling (aangroei van organismen op scheepsrompen en andere vaste structuren zoals steigers). Het indienen van de LIFE+ aanvraag in 2012 kon niet worden gerealiseerd omdat er te weinig zicht was op de concrete bijdrage van de verschillende partijen. Eind 2012 is daarom een herstart gemaakt om te komen tot een complete LIFE+ aanvraag in juni 2013.

NIEUWE THEMA'S

Het Programma naar een Rijke Waddenzee richt zich primair op natuurherstel en het stimuleren van een duurzaam gebruik van de Waddenzee. In 2012 heeft ook een verdere verbreding plaatsgevonden. De samenwerking met Programma Samenwerkende Waddenzeehavens is reeds benoemd bij het cluster Water en Morfologie. Naast de samenwerking met havens begeleidt PRW ook de samenwerking tussen de terreinbeheerders en de vaarrecreatie, in het Pact van Rede. Ook is de samenwerking met de Waddenfondsorganisatie verder vormgegeven. Daarnaast blijft kennis een belangrijk onderdeel in het programma.

UITWERKING PACT VAN REDE

Wie de stilte en de weidsheid van het Waddengebied écht ervaren, moet eens een keer 'droogvallen' op het Wad. Dat betekent dus met je boot, bijvoorbeeld een platbodem, tijdens eb op een wadplaat blijven liggen: een unieke natuurervaring. Om de rust van vogels en zeehonden te beschermen zijn bepaalde gebieden in de Waddenzee echter een deel van het jaar en soms het gehele jaar, verboden terrein voor de mens. Dit zijn de zogenaamde artikel 20-gebieden. In de afgelopen jaren heeft de aanwijzing van artikel 20-gebieden door de overheid tot discussie geleid.

In het zogenaamde Pact van Rede hebben de vaarrecreatie- en natuurorganisaties nu samen afgesproken te zoeken naar een gezamenlijke aanpak bij de sluiting van gebieden. PRW ondersteunt op verzoek van de initiatiefnemers van het Pact van Rede het proces dat moet leiden tot overeenstemming over een uitvoerbaar perspectief voor het samengaan van de natuur en de recreatie op de Waddenzee. Onder externe begeleiding vinden gesprekken plaats tussen beide sectoren en met de Waddenunit over de wensen met betrekking tot bescherming van de natuur en de mogelijkheden voor vaarrecreatie. Dat moet uiteindelijk leiden tot complementaire kaartbeelden.

Op deze manier hoopt men vanuit de natuur- en recreatiesectoren bij te dragen aan een betere bescherming van de natuur in het Waddengebied in combinatie met een duurzaam recreatief medegebruik van het Wad. Het resultaat wordt in de eerste helft van 2013 verwacht. De overheden worden van de voortgang op de hoogte gehouden.

WADDENFONDS

Het Waddenfonds is het afgelopen jaar overgedragen van het Rijk naar de provincies. In 2012 is door de provincies een nieuwe Waddenfondsorganisatie ingericht. Tegelijk is in 2012 het Waddenfonds weer opengesteld voor nieuwe projecten.

Voor een belangrijk deel overlappen de doelen van het Programma naar een Rijke Waddenzee en het Waddenfonds elkaar. Zo stimuleren beiden het natuurherstel en de duurzame ontwikkeling van het Waddengebied. Het Programma naar een Rijke Waddenzee kiest in relatie tot het Waddenfonds de volgende twee rollen:

- bijdragen aan de lange termijn programmatische aansturing van het Waddenfonds
- ondersteunen van partijen in het ontwikkelen van projecten

De beoordeling van projecten en het uiteindelijk indienen van de projecten is en blijft de verantwoordelijkheid van de Waddenfondsorganisatie respectievelijk de verantwoordelijke partijen in het Waddengebied.

Voor de korte termijn-periode van het Waddenfonds (2012-2013) heeft PRW de opgaven en kansen aangereikt voor het onderdeel Randen van het Wad en Duurzame visserij. Tegelijk heeft PRW bijgedragen aan het verder ontwikkelen van projecten. De door het Waddenfonds inmiddels goedgekeurde projecten Prins Hendrikdijk en 'Naar buiten Holwerd' zijn eerder al in dit jaarverslag genoemd.

KENNIS

PRW heeft samen met de Waddenacademie een uitwerking gemaakt van de kennisparagraaf. Deze biedt een overzicht van de verschillende kennisvragen, gerelateerd aan de strategieën en activiteiten van het Programma. Daarbij is ondermeer onderscheid gemaakt tussen:

- toegepaste kennis die gebonden is aan de 'leren door doen'-strategieën
- fundamentele kennis die moet leiden tot een beter begrip van het waddensysteem en daarmee van het effect van bepaalde herstelmaatregelen op het systeem

In 2012 is deze kennisparagraaf afgerond en ingebracht bij de Waddenacademie. In 2013 zal de Waddenacademie werken aan een actualisering van zijn Kennisagenda. De kennisparagraaf van PRW zal hierin worden opgenomen. Ook zijn de kennisvragen uit de kennisparagraaf ingebracht in het WaLTER-project. Hierin wordt gewerkt aan het ontsluiten en met elkaar in verband brengen van de monitoringvragen en -activiteiten in het Waddengebied.

BEHEER

Met de omvorming van het Regiecollege Waddengebied naar een afstemmingsplatform voor voor beleid in het Waddengebied, is het secretariaat van de Beheerraad overgedragen aan het Ministerie van EZ. Op verzoek van EZ verzorgt PRW vanaf 2013 het secretariaat van de Beheerraad.

ORGANISATIE EN FINANCIËN

ORGANISATIE

In het Programma naar een Rijke Waddenzee werken veel partijen samen. Vanuit deze gedachte dragen de verschillende partijen ook bij aan de Programma-organisatie. Zowel in het Programmabureau als in de Regiekamer is er bewust gekozen voor een brede vertegenwoordiging van partijen. Niet zodanig dat alle partijen 'met mandaat vertegenwoordigd zijn', maar wel zo dat de deelnemers werken vanuit de doelen van het Programma, en met de kennis en het netwerk van de organisaties waar zij bij betrokken zijn.

Het programmabureau zorgt voor de organisatie van bijeenkomsten, de inbreng of inhuur van expertise, activiteiten op het gebied van communicatie en de afwikkeling van facturen en dergelijke. Daarmee creëert het bureau de randvoorwaarden om te werken aan het doel van een Rijke Waddenzee. Vanuit de samenwerkende partijen wisselt het aandeel in de bemensing van het Programma. In totaal had het Programma in 2012 de beschikking over circa 8 fte waarvan een deel is ingehuurd. De medewerkers werden geleverd vanuit het ministerie van EZ, de natuurorganisaties in de Coalitie Wadden Natuurlijk, Rijkswaterstaat, de Dienst Landelijk Gebied en de provincies.

De Regiekamer geeft sturing aan het Programma. Daarnaast heeft de Regiekamer vooral een regierol door het gezamenlijk bespreken en afstemmen van de strategie voor een Rijkere Waddenzee. De Regiekamer heeft en ambieert geen besluitvormende bevoegdheid.

De samenstelling van de Regiekamer was per eind 2012:

- Joan Stam (onafhankelijk voorzitter)
- Jaap Verhulst (gedelegeerd opdrachtgever namens de Staatssecretaris van EZ)
- Wiebe van der Ploeg (gedelegeerd opdrachtgever namens het Regiecollege Waddengebied)
- Ype Heijnsman (RWS)
- Arjan Berkhuisen (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk)
- Wilfred Alblas (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk)
- Fred Wouters (namens de Coalitie Wadden Natuurlijk)
- Barbara Holierhoek (met kennis en netwerk visserij)
- Eric Neef (met kennis en netwerk recreatie)
- Durk van Tuinen (met kennis en netwerk economie)
- Francine Giskes (namens de eilandgemeenten)
- Marijke van Beek (namens de vaste wal gemeenten)

FINANCIËN

De samenwerkende partners van het Programma dragen via het leveren van capaciteit in de vorm van financiën en/of fte's bij aan de programmaorganisatie. Daarnaast draagt het Ministerie van EZ bij met een jaarlijkse bijdrage in mensen en middelen. Dit is voor de periode tot en met 2014 toegezegd. Vanwege de bezuinigingen is dit laatste budget in 2012 gedaald van 2 naar 1,5 miljoen euro. Deze bijdrage is voor 43% besteed aan de programmaorganisatie inclusief de procesbegeleiding van de mosseltransitie en voor 57% aan het aanjagen of versnellen van initiatieven en projecten.

Bij de uitvoering van specifieke projecten en activiteiten streeft het Programma naar medefinanciering van activiteiten. In dat kader heeft het Programma in 2012 in totaal €42.5000,- ontvangen van partners ten behoeve van de uitvoering van het internationale mossel-symposium in Leeuwarden en de ontwikkeling van de Vismigratierivier in de Afsluitdijk.

Ten slotte kan vermeld worden dat het aanjagen van initiatieven bijdraagt aan het beschikbaar stellen van middelen uit het Waddenfonds ten behoeve van natuurherstel. Een investering van PRW in de Prins Hendrikdijk leverde in 2012 de toekenning op van een kleine 12 miljoen uit het Waddenfonds. Het kostenplaatje van het totale project is 45 miljoen euro. Een tweede voorbeeld van een investering via PRW is de inzet van DLG-uren in het gebiedsproces over de verjonging en de recreatieve ontwikkeling van de kwelder van Holwerd. Dat leverde vorig jaar een Waddenfondsbijsdrage op van €880.000.

Daarmee draagt het ministerie van EZ via het Programma naar een Rijke Waddenzee dus vooral bij aan het stimuleren en voorbereiden van projecten voor natuurherstel en het begeleiden van transitie naar duurzaam gebruik. De andere partners binnen het Programma leveren hun bijdrage aan de uitvoering van projecten vooral via cofinanciering en de inzet van capaciteit.

COMMUNICATIE

Het werk en de resultaten van PRW worden steeds beter bekend. Dat is belangrijk, want zo worden contacten sneller gelegd en kan het Programma aan het werk om partijen te helpen en te ondersteunen om samen te werken aan het streefbeeld van een Rijke Waddenzee.

De communicatie over PRW vindt plaats op drie niveaus: op het niveau van het streefbeeld ("Samen werken we aan een Rijke Waddenzee"), op het niveau van de Programmaorganisatie ("unieke samenwerking van overheden, natuurorganisaties en gebruikers") en op het niveau van de concrete projecten. Bij de communicatie op het niveau van de projecten ligt het voortouw bij de organisaties die de projecten uitvoeren.

De primaire doelgroep van de communicatie-inspanningen zijn professionals. Mensen die vanuit hun werk bezig zijn met de Waddenzee. Zo is er een speciale editie over het Wad verschenen in het Vakblad Natuur Bos Landschap. PRW heeft hier een belangrijk aandeel in gehad. Ook bracht het Programma in 2012 een speciale editie uit van het tijdschrift De Levende Natuur met een compleet overzicht van de nieuwste inzichten over belangrijke processen in de Waddenzee.

Daarnaast organiseert PRW regelmatig contactmomenten en congressen. Het symposium "Ruimere Jas" voorzag duidelijk in een behoefte. Daarnaast is er een bijeenkomst georganiseerd voor alle professionals die bezig zijn met de 'Randen van het Wad'. Dat zorgde ondermeer voor nieuwe contacten voor verdere samenwerking. De internationale mosselworkshop, die in samenwerking met de Waddenacademie werd georganiseerd in het WTC in Leeuwarden, leverde interessante onderzoeksresultaten en discussies op (zie pagina 11).

In de tweede helft van 2012 kon het Programma steeds meer nieuws melden, omdat de inspanningen steeds vaker tot concrete resultaten leidden. Daardoor steeg het aantal uitgebrachte nieuwsbrieven naar een gemiddelde van eens per maand. Het aantal abonnees steeg naar 377. Naast veel professionals, behoren ook enkele dagbladen en regionale omroepen tot de mailinglijst. Het aantal bezoekers naar de website www.rijkewaddenzee.nl verdubbelde de laatste maanden van 2012. Ook wordt gebruik gemaakt van Twitter (@RijkeWaddenzee). Verspreiding van kennis gaat door deze social media snel; pas gepubliceerde rapporten worden bijvoorbeeld al binnen enkele minuten gedownload.

Hoewel professionals de primaire doelgroep zijn, is de communicatie vanuit PRW soms breder gericht. Afgelopen jaar verschenen er bijvoorbeeld artikelen in het Friesch Dagblad en Trouw over respectievelijk de baggerproblematiek op Schiermonnikoog en de Vismigratierivier door de Afsluitdijk. In het begin van het jaar waren de Zuid-Noordmosseltransporten in alle landelijke media terug te vinden. PRW begeleidt deze transitie naar een duurzame mosselvisserij. Ook verscheen er in de Kust & Zee Gids een bijdrage over PRW in een oplage van 200.000 stuks. Daarmee wordt ook de recreant bereikt over duurzaam gebruik van de Waddenzee.

BIJLAGE UITGEBRACHTE RAPPORTEN 2012/BEGIN 2013

De ecologische toestand van het Eems-estuarium en mogelijkheden voor herstel (2012)
Bos, D., Büttger, H., Esselink, P., Jager, Z., de Jonge, V., Kruckenberg, H., van Maren, B., & B. Schuchardt, i.o.v. Programma naar een Rijke Waddenzee

Jaarverslag PRW 2011 (2012)
Programma naar een Rijke Waddenzee

Kombergingen en mosselbanken: Hoe analyse van kombergingen gebruikt kan worden om ontwikkeling en verspreiding van mosselbanken te begrijpen (2012)
Folmer, E. i.o.v. Programma naar een Rijke Waddenzee

Op stroom of op een eiland? Het open houden van de jachthaven al dan niet in combinatie met de ontwikkeling van een vooroever bij Schiermonnikoog (2012)
Dienst landelijke Gebied i.o.v. Programma naar een Rijke Waddenzee

Ontwikkeling van Japanse oesterbanken op droogvallende platen in de Waddenzee (2012)
Van Stralen e.a. –Marinx en Immars i.o.v. Programma naar een Rijke Waddenzee

Spelen met de gulden Snede in het Eems-estuarium: Kompas voor natuurlijke verhoudingen + Inspiratiekaart (2012)
Programma naar een Rijke Waddenzee

Een Ruimere jas voor natuurontwikkeling in de Waddenzee: een casus Afsluitdijk (2012)
Baptist, M.J., Dijkema, K.S., Van Duin, W.E. & Smit, C.J. (2012), nr. Rapport C084/12, i.o.v. DLG namens Programma naar een Rijke Waddenzee

Voortgangsrapportage Mosseltransitie 2011 (2012)
Programma naar een Rijke Waddenzee

Quickscan Menkemadam (2012)
Waardenburg en Altena i.o.v. Programma naar een Rijke Waddenzee

Haalbaarheidsstudie en projectplan Vismigratierivier Afsluitdijk (2013)
Programma naar een Rijke Waddenzee

Ecologisch Spoorboekje Waddenzee (2013)
Programma naar een Rijke Waddenzee, Rijkswaterstaat en Waddenvereniging

PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE